
NYTT OM RUNER

Meldingsblad om runeforskning

Nr. 17

2002 (publ. 2004)

ISSN 0801-3756

Verksamheten vid Runverket i Stockholm

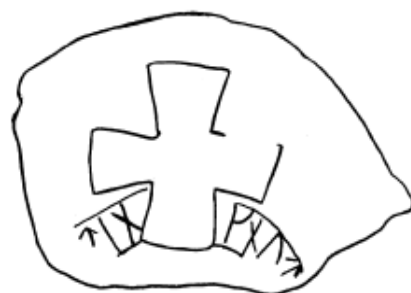
Nyfynd och nyregistreringar 2001

Under 2001 har Runverket registrerat och undersökt fynd av runinskrifter från nio platser i Sverige.

RUNSTENSFRAGMENT FRÅN TOVHULT I SMÅLAND

I mars 2001 fick Runverket meddelande att ett runstensfragment hade påträffats i Tovhult i Bredaryds sn i Småland. Det hade uppmärksamats i samband med ett vägarbete. Enligt markägaren hade det hittats redan på 1950-talet vid dikesgrävning. Fragmentet förvaras nu på läns museet i Jönköping.

Stenarten är grå gnejs med ljusa täta skikt av fältspat och mörkare glimmerrikare skikt. Ristningsytan är starkt vittrad, men ristningen är mestadels tydligt iakttagbar. Fragmentet har utgjort toppen av en runsten. På ristningsytan finns ett likarmat kors och rester av ett runband med sju långkvistrunor; runhöjden är 7 cm (3 **n**):

—**tin knut**—

Basen av huvudstaven i 1 **t** är borta i brottet. Toppen når inte övre ramlinjen. Basen av huvudstavarna i 4–5 **kn** är bortvittrade medan nedre delarna av 6–7 **ut** är bortflagrade.

Den nedre korsarmen har huggits in i runbandet mellan 3 **n** och 4 **k** och förmodligen tjänat som ordavskiljare. De tre första runorna kan ha bildat slutet av ett ord, kanske **stin** 'sten' eller ett namn på *-stæinn*, och de fyra sista ingått i namnet *Knutr*. Ristningen på fragmentet liknar övre delen av ristningen på runstenen Sm 48 Torp i Forsheda sn, knappt en mil sydost om Tovhult. Ristningen på nyfyndet är dock alltför knapp för att man skall kunna fastslå om de två ristningarna har haft samma utformning och gemensam upphovsman.

TVÅ RUNBLECK FRÅN BIRKA

Vid arkeologisk undersökning på Borg ("Garnisonen") på Birka påträffades två bronsbleck med runor i maj 2001, då man rensade en schaktkant. Blecken hittades i schaktmassor, som Holger Arbman hade grävt upp på 1930-talet och som han efter undersökningen fyllde igen undersökningsschaktet med.

De två blecken hålls samman av en tunn tråd av koppar genom upphängningshål i bleckens ena kortsida. Trådens ändar är hopvirade med varandra. Blecken bär ristningar på sina bredsidor, som är starkt korroderade och vittrade. De ristade linjerna är mestadels mycket svåra att urskilja.

Bleck A: Bleck A har längden 32 mm, bredden 6–7 mm, tjockleken 0,9 mm. I den smalare ändan finns ett runt upphängningshål, diameter 1,5 mm. I denna ända är hörnen rundade, den andra ändan är tvärt avskuren.

Ristningarna på bleck A:

För att underlätta läsningen har själva runinskrifterna renritats för sig.

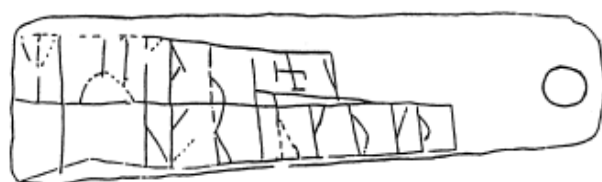
Framsidas inskrift på bleck A:

arsiarþir?+þai

Till läsningen: Av 1 **a** återstår en 7 mm lång utvittrad huvudstav. Snett uppåt höger från dess mitt syns resterna av en bistav. Yttre spetsen av en vänsterbistav anas invid bleckets kortsida. Övre spetsen av bistaven i 2 **r** kan inte längre iakttagas, och runans nedre del är starkt vittrad. Andra ledet och övre delen av tredje ledet av 3 **s** kan endast anas. Tredje ledet är skuret snett in mot det första ledet. Av 7 **p** syns endast övre delen av huvudstaven, men hela bistaven är bevarad. 8 **i** är vittringsskadad och

huvudstavens mitt är täckt av ärg. 1,5 mm till höger om toppen av huvudstaven i 9 **r** finns en 2 mm lång lodrät linje ristad. Den bedöms vara avsiktligt ristad. Därefter är ett drygt 3 mm stort streckat kors inskuret på ristningsytans mitt. Runa 11 läses med viss tvekan som **p**. I 12 **a** är den övre bistaven ansatt strax nedanför toppen av huvudstaven, medan den nedre är lågt ansatt. Den når nästan bleckets kant. Två lodräta streck som är ristade strax till höger om 13 **i** bedöms höra till bleckets ornamentik.

Baksidans inskrift:

rad a: **miri?þ**

rad b: **—i—?fri?kþk?**

Till läsningen: Ristningsytan är kraftigt vittringsskadad och korroderad. Ett tiotal runor kan säkert teckenbestämmas. Några av huvudstavarna i den övre och den undre raden har ristats i ett svep över hela ristningsytan. En vågrät linje är sekundärt ristad genom dessa stavar.

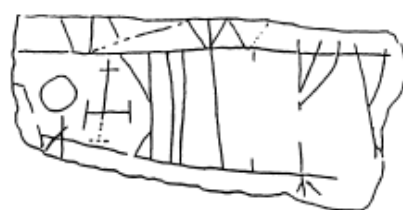
Övre raden (a): Av 2 **i** återstår en vittrad huvudstav, inga spår av bistavar. Nedre delen av huvudstaven i 3 **R** är bortvittrad. Nedre delen av huvudstaven i 4 **i** har skurits genom högra bistaven i 3 **R**. Det är osäkert huruvida tecken 5 varit **k** eller **m**. Det parti där en eventuell vänster **m**-bistav varit ristad är vittringsskadat. I 6 **p** är bistaven ristad i två drag. Den övre delen är ristad något förbi den nedre. Inskriften i den övre raden bedöms att sluta här och att fortsätta i den nedre raden vid den bredare kortsidan.

Nedre raden (b): Ristningsytan vid bleckets vänstra kant är mycket vittrad. Huvudstaven i 1 **i** kan inte skiljas från huvudstaven i a2 **i**. De har skurits i ett enda drag. Möjligen finns rester av en dubbelsidig **n**-bistav strax ovanför mitten av 1 **i**. Huruvida det ca 2 mm till höger om 1 **i** finns rester av en huvudstav kan inte längre avgöras. Snett nedåt höger från huvudstavens mitt av runa 2 är en bistav ristad som nästan når nedre ramlinjen. Det finns inga säkra spår av någon bistav i dess förlängning till vänster om huvudstaven. Runan läses som **u** eller ensidigt **n**. Nedre bistaven i 3 **f** är ytterst grund och lågt ansatt mot huvudstaven. 4 **r** är ristad över hela ristningsytan (höjd 6 mm, övriga runor 2,5–3 mm). Nedre delen av runa 6 är kraftigt vittrad, runan har möjligen varit **u**.

Runa 8 är kraftigt vittrad, men bedöms med viss tvekan som **p**. 9 **k** är ytterst osäker eftersom den är dold under ärg. På grund av vittring går det inte att avgöra om runa 10 skall läsas som **p** eller **r**.

Bleck B: Bleck B har längden 21 mm, bredden 8–9,5 mm, tjockleken 0,5 mm. I den smalare ändan finns ett upphängningshål, diameter 1,5 mm. Bleckets kant i denna ända är något skadad. Om blecket är bevarat i sin ursprungliga längd kan nu inte avgöras, eftersom kanten vid den bredare kortsidan är kraftigt försliten. Ristningen på blecken består både av runor och ornamentik.

Ristningarna på bleck B:

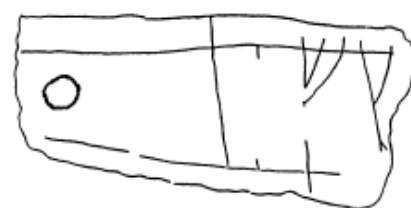
Framsidas inskrift på bleck B:

Ristningsytan är starkt vittrad och ärgad. Möjligen kan fyra runor anas sedan orneringen separerats bort: **ipiu**.

Baksidas inskrift:

Även denna sida är starkt vittrad och ärgad. Sedan orneringen räknats bort, kan möjligen en **i**- och en **f**-runa anas. En lodrät linje till höger om **f**-runan med ett streck snett uppåt höger från linjens övre hälft och med ett millimeterlångt streck nedåt höger från de lodräta linjens nedre del bedöms höra till ornamentiken.

SILVERSKÅL MED RUNINSKRIFT FRÅN GAMLA UPPSALA

Under åren 2000 och 2001 undersöktes och dokumenterades en runinskrift på en tidigmedeltida förgylld silverskål, som nu är utställd i museet i Gamla Uppsala. Silverskålen påträffades jämte fyra andra skålar, fem halsringar och en kvinnofigur, då man 1891 plöjde en åker omedel-

bart norr om Gamla Uppsala kyrka på fastigheten Kungsgården 1. Att den bar en runinskrift framkom först våren 1929, då skålen rengjordes och Ture Arne uppmärksammade Otto von Friesen på inskriften. Några anteckningar om detta gjordes dock inte i Statens historiska museums katalog – silverskålen hör till Historiska museet och har inv.nr 8889:2 – varför runinskriften inte omnämndes av Aron Andersson vid behandlingen av skålen (skål nr 6) i hans bok *Mediaeval Drinking Bowls of Silver Found in Sweden* (Stockholm 1983). Att silverskålen bär en runinskrift har mig veterligen i tryck bara i förbigående omnämnts vid behandlingen av U 1103 i *Upplands runinskrifter*.

Den förgyllda skålen är av silver och har en diameter vid brädden om 12,5 cm och är 4,5 cm hög. Tjockleken vid brädden är 1 mm. Övre kanten av skålen har ett vegetativt mönster som består av en vinranksslinga mot en sticklad bakgrund. Rankan är försedd med akantusblad riktade mot vänster och avslutade med små rundlar. Skålen har en cirkulär botten, diameter ca 5 cm, som är upphöjd med en avgränsning runt en medaljong innanför en ring. Medaljongen består av ett kors med blad som sticker ut i varje svickel och denna dekoration har hamrats upp underifrån och framträder i upphöjd relief på insidan av skålen. Runinskriften är inskuren på den runda upphöjda stödbottens kannelerade kantparti med runornas toppar riktade mot skålens mitt. Runhöjden är ca 7 mm och strecken i runorna är ytliga och nåltunna.

Skålen dateras av Andersson till 1100-talet och ses av honom som ett verk av en svensk silversmed under den romanska perioden. Runformerna ger däremot ingen säker datering, till sin karaktär är de vikingatida.

uikula:askalbirnulferskeki

”Vigulla äger skålen. Björnulf skeki.”

Före 1 **u** finns några tunna och ytligt skurna streck som bedöms vara oavsiktligt tillkomna. Toppen av 1 **u** saknas på grund av förslitning. 2 **i** svänger åt vänster. Bistavens nedre spets i 4 **u** är starkt sliten men kan iakttagas i mikroskop. Vid släpljus framträder två små grunda och något snedställda streck efter

6 **a**. De bedöms vara rester av ett skiljetecken. Linjerna i 12 **b** är ytterst grunda. Bistaven har skurits i fyra drag. 14 och 19 **r** har inte sluten form. 15 **n** har en överlång och lågt placerad dubbelsidig bistav. I den vänstra kanten strax ovanför mitten av huvudstaven i runa 22 finns en grund punktartad fördjupning som bedöms vara en stingning. Runan läses **e**.

Sannolikt rör det sig om en ägarinskrift, där runföljden 7–11 **askal**, ”äger skålen”, bildar verbfrasen. Det bör i så fall föregås av namnet på ägaren till skålen, runföljden 1–6 **uikula**. Formellt kan kvinnonamnet rsv. *Gulla* (kortnamn till t.ex. *Guðlaug/Gunnlaug*) eller *Gylla* (kortnamn till *Gyðrið*<*Guðriðr*?) ingå i runföljden. Den återger snarast ett tidigare icke belagt binamn *Vigulla* eller, men mindre troligt, ett prefigerat binamn *Vi-Gulla*. Jämför Oklundahällens **uifin** för *Vifinn* eller *Vi-Finn*. Att utgå från att **k** står för <**nk**> och förknippa runföljden med *Vincula Petri*, dvs en kalenderuppgift, eller med ett appellativ motsvarande fvn. *vín* är inte möjligt.

Den senare delen av inskriften inrymmer namnet *Biarnulfr*, som runsvenskt endast förekommer i inskriften U 1103. Bland de medeltida personnamnen i Sverige förekommer det några enstaka gånger. Hur den avslutande runföljden *skeki* skall uppfattas är osäkert. Eftersom inskriftens början anger ägaren vore det logiskt att avslutningen anger den som tillverkat eller skänkt skålen. Formellt kan **skeki** återge en form av ett verb fsv. *skänkia*, fvn. *skenkja* ’skänka i, ge att dricka’. Verbet brukar uppfattas som ett inlån av mlt. *schenken* med samma betydelse (se senast H. Bjorvand och O. Lindeman, *Våre arveord*, Oslo 2000, art. ”hink”). Denna betydelse finns det redan belagt i fht. *skenken*. Närmast skulle runföljden kunna återge ett *skänke*, ’må han skänka i’. Ett annat alternativ är att det avser ett binamn till *Biarnulfr*, t.ex. *skakke* eller *skägge* (’den skäggige’), bägge namnen kända från svensk medeltid.

RUNSTENSFRAGMENT FRÅN BOLSTOMTA I SOLNA

En arkeologisk undersökning av Bolstomtagravfältet vid Tomtebodan i Solna sn i Uppland senhösten 2001 innebar att sammanlagt åtta ornerade sandstensfragment kom i dagen, ett av dem även ristat med runor. På detta fragment (fragment F 374 i anläggning 15) finns rester av ornamentik inristade på fragmentens bredsidor, medan runor från den 24-typiga run-

raden är ristade i fragmentets ena smalsida. Kombinationen av ornamenterik och urnordiska runor förekommer inte i övrigt på Mälardalens bildstenar.

Stenmaterialet i de nyfunna fragmenten visar att de härrör från tre olika bildstenar, minst en av dem har burit en runinskrift. De påträffades på olika ställen på grävningsplatsen, i de flesta fallen i packningen till olika stensättningar. Dessa avvek i övrigt inte från andra stensättningar på grävningsområdet. Ett stort antal stenstycken och stenflisor av samma eller likartat material som i de ristade fragmenten påträffades spridda över undersökningsområdet, men med en koncentration till dess centrala del.

Det står klart att de ristade fragmenten påträffats i ett sekundärt läge och att bildstenarna med avsikt slagits sönder redan under tidig vendeltid. De påträffade fragmenten utgör endast mindre och perifera delar av de ursprungliga bildstenarna. Det är därför inte möjligt att ge en tolkning av bildmotiven eller att säkert tolka de bevarade runorna. Från två av bildstenarna är så karaktäristiska delar av bildmotiven bevarade på bredsida, att det i dem går att känna igen bildstenarnas typiska formspråk, medan det tredje fragmentet är svårare att typbestämma, eftersom ristningen där består av enstaka korta ristade streck. Utifrån den allmänna tidsställningen för Mälardalens bildstenar och de urnordiska runorna bör dateringen av tillkomsten av bild- och runstenarna från Bolstomta-gravfältet ligga i folkvandringstid.

Det runristade fragmentet är av jotnisk sandsten, ljusröd, medel- till finkornig, och har kvartsitisk homogen karaktär.

Den runristade ytan är 18×12 cm, den ornerade ytan: 18×16 cm. Fragmentets tjocklek är 13 cm, runhöjden 11 cm (3 u).

Runornas ristningslinjer är något ojämna och inte helt raka. De är 7–8 mm breda och ca 2 mm djupa. Den ornerade ytan utgör fragmentets lagringsyta och är inte bearbetad. Den runristade ytan är rå och ojämn, vilket kan tyda på att runorna har huggits in direkt i denna utan att ytan jämnats till. Denna yta är i stort sett vinkelrät mot fragmentets lagringsyta. Den ojämna och ganska breda huggningen av runornas linjer ger ett helt annat intryck än de ofta distinkta och smala och jämnt huggna linjerna i runorna på vikingatida runstenar av sandsten. Den ornerade ytans

ristningslinjer har annan karaktär. Det ”geometriska” mönstrets linjer är breda (10–14 mm) och djupa (4–5 mm), linjerna i det mer rundade mönstret tunnare (6–7 mm) och grundare (1,5 mm djupa). Det geometriska mönstret följer en ursprunglig smalsida och har möjligen utgjort en bård.

På den 18 × 12 cm stora och tydligt skiktade smalsidan mellan de ornerade breddsidorna finns tre runor och ett skiljetecken inhuggna: —**e:ru**—.

Av 1 **e** är nedre hälften av vänstra huvudstaven borta i brottet. Den högra huvudstaven och **e**-bistaven är tydliga. Efter 1 **e** kommer ett

skiljetecken i form av två lodrätt placerade avlånga punkter, den övre 17, den nedre 20 mm lång. Det finns inga spår av en eventuell tredje punkt i skiljetecknet. Bistaven i 2 **r** är kort (62 mm) och skarpt vinklad, medan huvudstaven är längre (82 mm). Av bistaven i 3 **u** återstår av övre hälften den vänstra kanten. Bistavens nedre spets förefaller ha huggits in i ett parti, där det fanns en materialförlust redan när bistaven höggs in.

Inskriftens runor är alltför få för att tillåta någon säker tolkning. Möjligen bildar runan **e** slutet av verbet *wurte*, 3 sg. preteritum, ’utförde, gjorde’ och runorna **ru** kan vara början av ordet **runor**. Verbfrasen *wurte runor* återfinns i den poetiskt formulerade inskriften från 500-talet på Tjurköbrakteaten: *Wurte runor an walhakurne HeldaR Kunimundiu*, ’Heldar gjorde runorna på det välska kornet åt Kunimund’. Om 1 **e** är slutet av ett predikat *wurte* har det förmodligen föregåtts av ett personnamn som subjekt.

RUNSTENSFRAGMENT FRÅN SPÅNGA KYRKA

Vid en arkeologisk undersökning inför utvidgningen av kyrkogården vid Spånga kyrka utanför Stockholm påträffades hösten 2000 ett sextiototal stenfragment och stenflisor av röd jotnisk sandsten. Ett tjugotal av fragmenten bar ristning och på fem av dessa fanns enstaka runor eller rester av sådana. Utgrävningen frilade rester av den vikingatida byn vid Spånga men också medeltida anläggningar, som möjligen ingått i en bygghytta. Tre av anläggningarna, två av dem förmodligen kalkugnar, var bl.a. upp-

byggda av ett tjugotal ristade fragment av sandsten. Direkt ovanpå den ena ugnen låg en medeltida kam av en typ, som kan dateras till perioden 1200–50. Förmodligen har ett antal runmonument slagits sönder för att användas vid byggverksamheten, då den gamla träkyrkan ersattes med den medeltida stenkyrkan.

Runfragment 1: Fyndnr 1A. Mått: 15 × 24 cm, tjocklek 6 cm; runhöjd 5,5 cm: —?a—. Av runa 1 är huvudstavens topp borta i brottet. En tydlig bistav finns på platsen för en l-bistav. Brottet till vänster om huvudstaven övre del kan ha tagit bort en t-runas vänstra bistav.

Runfragment 2: Fyndnr 4. Mått: 10 × 12 cm, tjocklek 2,5 cm. Rester av en n-runa med ensidig bistav. Huruvida det finns en rest av en runa i brottkanten före n kan inte avgöras.

Runfragment 3: Fyndnr 16. Mått 9 × 10 cm, tjocklek 6 cm; runhöjd 7 cm: —r+—.

Runfragment 4A och 4B (fyndnr 17 respektive 8) har inbördes passning. Mått i sammanlagt skick 12 × 11 cm, tjocklek 5 cm; runhöjd 4 cm: —pa?—. Av runa tre återstår nedre hälften av en huvudstav.

Runfragment 5: Fyndnr 22. Mått 11 × 17 cm, tjocklek 3 cm; runhöjd 6 cm: —it—. På grund av ett bortslag kan det inte avgöras om t-runan haft dubbelsidig bistav.

Ornerat fragment (fyndnr 23): Mått 13 × 21 cm, tjocklek 6 cm. Ornerat med ett fragmentariskt kors.

Fyra av de ristade stenfragmenten (fyndnr 1, 4, 22 och 24) visade sig bära pigment av ursprunglig färg. Analyser under år 2001 och 2002 visade att huvudbeståndsdelarna av färgen på fynd 1 är röd järnoxid, röd blymönja och krita. Färgen på fynd 4 består av massicot, en gul blyoxid, uppblandad med krita (kalciumkarbonat) och möjligen blyvitt (blykarbonat). På fynd 22 finns rester av röda färgpigment: mörk röd järnoxid, orangeröd blymönja och klarröd cinnober (kvicksilveroxid). På fynd 24 fanns ett gulvitt pulver som bestod av järnoxid, blypigment (förmodligen massicot) och krita.

Fragmenten från Spånga förvaras i Stockholms stadsmuseums samlingar.

RUNBLECK FRÅN ÅRNÄS (ARANÄS) I VÄSTERGÖTLAND

I september 2001 undersökte Runverket ett omvikt runristat blybleck. Det hade påträffats vid de avslutande grävningarna vid Årnäs (det gamla Aranäs) i Forshems sn, Västergötland vid vattensållning av fyllning från en avloppsränna i anslutning till två stenhusbyggnader (hus 2 och 3) sannolikt uppförda under tiden 1280–1300. Bleckets fyndnummer är 2813.

Runor är inskurna på båda bredsiddorna av blecket. Bredsiddorna är uppdelade med en längsgående skuren linje på sidornas mitt. Runhöjd är 9 mm (a1 r). I hopvikt skick mäter blecket 23 mm på längden och 19 mm på bredden, medan tjockleken är knappt 1 mm. Bleckets ursprungliga längd uppskattas till 65 mm.

Blecket har dubbelvikts genom att först vikas vinkelrätt mot längden ca 10 mm till vänster om bleckets mitt. Därefter har den utskjutande högra delen av blecket vikts tillbaka och över den först vikta delen, som den täcker ungefär hälften av.

Läsningen av inskriften återges här med början i den nedre raden (a-raden) vid den rundade kortsidan:

rad a: **r?rornrror?r—**

rad b: **?rrātsrarn**

Rad a (nedre raden): 2 mm till vänster om 1 r finns ett tunt lodrätt streck som bedöms vara en ramlinje. Möjligen börjar inskriften här. Runa 2 har förmodligen varit s och haft formen ᚱ. Till höger om det första ledets övre spets är metallytan skadad. Det förefaller som själva vikningen har drabbat tredje ledet av runan och fläkt upp det. Vad som talar för en runa s är att metallytan ovanför det förmodade tredje ledet inte är brusten. Runa 6 läses som n med en kort ensidig bistav snett neråt höger. Metallytan till höger om mitten av huvudstaven är vittrad. Det finns inga säkra spår av någon ytterligare bistav där. Huvudstaven i 8 r är uppfläkt i vikningen. Runa 9 bedöms som o med den övre bistaven an-

satt vid huvudstavens topp. Den är något kortare än den nedre bistaven. Det kan inte helt uteslutas att runan varit **r**, där mellanledet gått förlorat i en ytskada. Runa 10 läses **r**. Metallytan är korroderad/vittrad och bistaven ytterst tunn. Knappt 4 mm till höger om 10 **r** syns en huvudstav och en kort bistav på platsen för en lågt ansatt **n**-bistav. Bistaven i 12 **r** är tunn men säker. De två sista runorna skymms av den tillbakavikta delen av blecket.

Rad b (nedre raden): På den ristningsyta som är skymd av den utskjutande delen av blecket kan två runor iakttagas. Den första kan inte teckenbestämmas, den andra är **r**. Runa 4 är en bindruna. Av den kan övre hälften av en huvudstav iakttagas. På halv runhöjd är en bistav skuren snett nedåt vänster (**a**-bistav). 1 mm nedanför toppen av huvudstaven är en bistav skuren snett nedåt höger i en vänstersvängande båge. Nedre delen av runan skymms av en uppvikt hörn, som bildats då vikningen brustit uti. Bindrunan är förmodligen **ar** eller **ap**, mindre troligt **au**, eftersom bistaven svänger in mot huvudstaven. Huvudstaven i 5 **r** är uppfläkt i vikningen. Nedre delen av huvudstaven och av bistaven är nästan helt bortvittrade i 7 **r**. I runa 8 är nedre delen deformerad genom att blygraden pressats ner i ristningslinjen. Till vänster om huvudstavens mitt har en bistav varit skuren snett nedåt vänster. Nedre delen är tydlig. Runan läses som en ensidig **a**-runa. Huvudstaven i 9 **r** är uppfläkt i vikningen. Övre delen av huvudstaven i 10 **r** är skadad av ett bortfall i metallytan. En skada i bleckets kant har tagit bort basen av huvudstaven i runa 11. På platsen för en ensidig **n**-bistav finns svaga ristningsspår. Runan läses **n**. Partiet efter 11 **n** har inte varit ristat.

På undersidan av den tillbakavikta ändan av blecket kan rester av två runor anas i den nedre raden. De är skiljda åt från runorna i den övre raden av en mittlinje av samma slag som på den motställda bredsidan. De står med baserna mot bleckets nedre kant. Den första av dem kan teckenbestämmas som **r**, den andra kan inte längre teckenbestämmas på grund av vittring.

I den övre raden kan runorna **rn** läsas, medan en runa till höger om **n** är så vittrad och täckt av ärg att den inte kan teckenbestämmas.

Det medeltida Aranäs nämns första gången i början av 1300-talet. 1308 donerades det till Gudhems kloster. Möjligen fungerade det som

nunnekloster under 1350-talet, i vilket fall bodde nunnor från Gudhem i Aranäs då. Det är möjligt att blecket hör samman med den monastiska perioden. Intressant är att ett annat opublicerat skriftfynd från Aranäs från samma tid som runblecket påträffades vid den arkeologiska undersökningen, en ursprungligen 65 mm lång remsa av metallegeringen malm med en inskrift med namnen Melchior, Balthasar och Kaspar skrivna med latinska storbokstäver, typiska för slutet av 1200-talet och 1300-talet. Namnen på de tre heliga konungarna användes i medeltida magiska formler mot epilepsi.

Om de nu oåtkomliga delarna av blekets bredsidor också varit runristade, kan inskriften ha bestått av ett femtiotal runor. Även om vi inte känner till hela inskriften, talar flera skäl för att den är av magisk karaktär. Bly kom inte sällan till användning som skriftunderlag för inskrifter med bokstäver och runor under medeltiden: små runristade blykors med latinska inskrifter som kan knytas till den kristna gravritualen eller omvikta eller omböjda blybleck med runinskrifter av magiska karaktär med en ontavvärjande eller läkande avsikt. En sådan inskrift kunde ha en språkligt begriplig karaktär men också bestå av en upprepning av ett antal runor som inte ger en för oss språklig mening. Aranäsblecket är sannolikt av den senare karaktären. Sekvensen av runor i inskriften ger inte någon språkligt begriplig mening, om man nu inte räknar med skador som ändrat teckenbetydelse, t.ex. att runorna 2, 6 och 11 i rad a ursprungligen varit **o**-runor, som blivit skadade. I så fall kan en del av inskriften bestå av en upprepning av runorna **ro**. De skulle formellt kunna stå för det fornsvenska substantivet *ro* 'ro, lugn, vila' (lat. *quies*) eller verbet *roa* 'vila, hava ro'. En sådan förändring är dock inte metodiskt försvarlig.

RUNRISTAT STENFRAGMENT FRÅN TUN I VÄSTERGÖTLAND

I september 2001 undersökte Runverket ett runristat kalkstensfragment i Tuns sockenmagasin (Tuns hembygdsförenings museum), Västergötland. Fragmentet hade påträffats 1995 som fotsteg under en trätrappa i sockenmagasinet. Fragmentets längd är 38 cm, bredd 28 cm, tjocklek 12 cm, och nuvarande runhöjd 11 cm. Fragmentet förvaras nu i museidelen av sockenmagasinet.

Genom att stenen har huggits till för att användas sekundärt har de övre delarna av runorna gått förlo-
rade. Runorna står med sina baser mot en huggen ram-
linje. De kan inte bestämmas till sin teckenkaraktär.

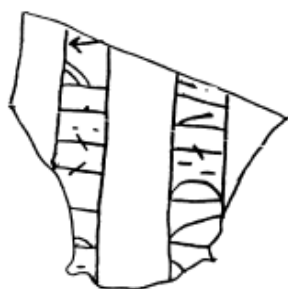
Stavarna 2–3 kan vara resterna av en **u**-runa, stav 4 utgör resten av en **p**- eller **k**-runa. Det är okänt vilken användning runstenen eller gravhällen haft sekundärt. Det kan nämnas att Tuns medeltida kyrka revs och 1846 ersattes med den nuvarande. Den medeltida koret kan enligt Markus Dahlberg ha varit uppfört av kvaderhuggen sten.

RUNSTENSFRAGMENT FRÅN TRIBERGA FORNBORG PÅ ÖLAND

Vid arkeologisk undersökning år 2001 påträffades ett runstensfragment i schaktmassorna intill den tidigare igenlagda, nu framtagna gångporten i norr till Triberga fornborg i Hulterstads sn på Öland. Vid upprepning av området kring gångporten flyttades stora mängder av sten och i samband härmed iakttogs att en av hållarna hade runor. Hur fragmentet hamnat i den raserade muren går idag inte att närmare utreda. Fragmentet förvaras på läns museet i Kalmar.

Stenarten är grov grå ölandskalksten, typisk ortocerkalksten vanlig på södra Öland. Ristningsytan är skrovlig och veckig. Inga av fragmentets kanter är ursprungliga utom möjligen den svagt svängda övre delen av sidan vid vänstra inskriftsraden. En av smalsidorna har en färsk brottyta. Runorna är ristade i två parallella rader och avgränsas ovan och under av ramlinjer.

Måttet längs den raka brottkanten är 43 cm, vinkelrätt mot den raka kanten 34 cm, tjockleken 9 cm. Runhöjden är 8 cm (3 **n**) till 7 cm (6 **f**).

rad a (vänstra raden): —:**p**?**na**:**eft**—

rad b (högra raden): —?**up**:**au**??—

Före 1 **p** finns en rest av ett skiljetecken i form av nedre punkten av ett kolon. Av 1 **p** återstår basen av huvudstaven och bistavens nedre ansättning mot huvudstaven. Av runa 2 återstår nedre hälften av huvudstaven. 5 **e** bedöms vara stungen med ett litet streck snett nedåt höger vid huvudstavens mitt. Nedre hälften av huvudstaven i 7 **t** är borta i brottkanten.

Efter 7 **t** finns inga spår av ristning. Av första tecken i rad b anas möjligen toppen av en huvudstav invid brottkanten. 3,5 cm till höger därom är en bistav huggen från övre ramlinjen och snett nedåt vänster. Den nedre delen av den är borta i brottkanten. En jämförelse med a6 **f** talar för att runan b1 varit **k**. Nedre delen av huvudstaven och bistavens nedre spets i 2 **u** är borta i brottkanten. Strax till höger om 3 **p** finns två små skarpt huggna streck som bedöms vara skiljetecken i form av två något osymmetriskt placerade lodräta streck. Ett stycke till höger om 4 **a** är en lodrät huvudstav huggen. Knappt 3 cm till höger om den är övre delen av en kraftigt utvittrad **u**-bistav bevarad, vars nedre del är bortvittrad. Runa 5 är alltså **u**. Till höger om 5 **u** är en lodrät huvudstav huggen. Till höger om dess topp finns en utvittring samt en kort lodrät stav. Resten av runan är borta i brottkanten.

De första sju runorna kan utgöra delarna av en resar- och minnesformel, ... [*stæin*] *penna æft[iR]* ..., "... denna [sten] till minne av ...". De följande runorna kan ha utgjort inledningen på en bön som börjat med orden *Guð auk*, "Gud och".

Fragmentet hör inte samman med något tidigare känt runstensfragment från Hulterstad. Det är inte möjligt att utifrån fragmentets form och ristningens utformning säkert bestämma hur runstenen sett ut. Möjligen har inskriften börjat på den nu förlorade vänstra delen av stenen och fortsatt längs dess högra sida och avslutats i en lodrät ram på stenens mitt. Fragmentet förvaras nu på länsmuseum i Kalmar.

GRAVKISTFRAGMENT FRÅN KLÅSTADS KYRKORUIN I ÖSTERGÖTLAND

Den arkeologiska undersökningen av ruiner av rundkyrkan Klåstad vid Klosterstad i Vadstena landsförsamling i Östergötland gav också 2001 fynd av ristade fragment av gravmonument (jämför *Nytt om runer* 15 (2000), 35–36, och 16 (2001), 29–31). Minst fyra av fragmenten (nr 2, 3, 4 och 5) har utgjort stycken av gavelhällar.

Fragment 1: Grov grå ortocerkalksten. Mått: 25 × 20 cm, tjocklek 7 cm. Ena bredsidan är ristad: —?ea—. Runorna, med runhöjd 9 cm, begränsas av en inre ramlinje och en ursprunglig smalsida. Läsningen utgår från att runorna står med sina toppar mot smalsidan. Till vänster om 2 **e**, som är tydligt

stungen med en punkt mitt på huvudstavens mitt, finns rester av en bi-stav till en **k**- eller **f**-runa. Efter 3 **a** finns inga spår av ristning.

Fragment 2: Grov grå ortocerkalksten. Mått: 27 × 25 cm, tjocklek 9 cm. På den ena sidan finns rester av ornamentik jämte en 6,5 cm hög **t**-runa, på den andra sidan rester av ornamentik.

De övriga fragmenten bär enbart rester av ornamentik:

Fragment 3: Grov och skrovlig grå ortocerkalksten. Mått: 34 × 23 cm, tjocklek 8,5 cm. Rester av ornamentik finns ristade på fragmentets två motstående bredsidor.

Fragment 4: Grov och skrovlig grå ortocerkalksten. Mått: 23 × 17 cm, tjocklek 8 cm. Rester av ornamentik finns ristade på fragmentets två motstående bredsidor.

Fragment 5: Grov grå ortocerkalksten. Mått: 27 × 26 cm, tjocklek 7,5 cm. Fragmentet är ristat på två motstående bredsidor. På ena sidan finns rester av ett kors, en 21 cm lång korsarm, på den andra likaledes rester av ett kors, en 20 cm lång korsarm, jämte rester av ornamentik.

Fragment 6: Grov grå ortocerkalksten. Mått: 17 × 17 cm, tjocklek 5 cm. På ena bredsidan finns rester av ornamentik.

Fragment 7: Grov och skrovlig grå ortocerkalksten. Mått: 50 × 40 cm, tjocklek 7,5 cm. På ena bredsidan finns rester av ornamentik.

Fragment 8: Grå kornig ortocerkalksten. Mått: 40 × 28 cm, tjocklek 8,5 cm. På ena bredsidan, som har en sandig yta med vita fläckar (saltutfällningar?), finns rester av ornamentik.

Fragment 9: Grå ortocerkalksten. Mått: 23 × 6 cm, tjocklek 5,5 cm. På ena bredsidan finns rester av ornamentik.

Fragmenten förvaras på Riksantikvarieämbetets undersökningskontor UV Öst i Linköping.

Avdelningsdirektör Helmer Gustavson
Runverket vid Riksantikvarieämbetet
Stockholm